

16. Tkachenko V.I. (1995). *Lebedyns'ka Tetiana Mykolaivna* [Lebedynska Tetyana Mykolayivna].

Ukrains'ka literaturna entsyklopediia. U 5 t. Kyiv: URE im. M.P. Bazhana. T. 3. S.142-143. (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.28.19>
УДК 304(477)

Михайло Цюрупа

доктор філософських наук,
професор кафедри військової підготовки,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, м. Київ

ORCID: 0000-0003-0464-7939

Email: mvz999@ukr.net

ЗМІНА ПАРАДИГМ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДОКТРИНАХ ТА СТРАТЕГІЯХ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Анотація. Часові межі життя одного покоління складають приблизно 25-30 років, тому прожитий у боротьбі за розбудову власної держави та її збройний захист цей час для України відходить в історію першого покоління створення та спроб дотримання чотирьох Воєнних доктрин (1993-2004-2012-2015), у яких проголошувався власний оборонний курс нашої країни.

Теоретичною базою цих офіційних документів були певні парадигми воєнно-політичного мислення, згідно яких Україна не вважала війну продовженням політики. Спрямованість та принципові положення воєнної політики (оборонної або політики в галузі безпеки згідно європейської термінології) для сучасної України з середини 20-х років ХІХ століття, як і 100 років тому, знову вийшли на перший план у зв'язку із реалізацією раніше абстрактних понять «анексія», «окупація», «війна», яких начебто не існувало для нашої країни у новітній історії. Але сьогодні сталось їхнє втілення чи, за образом Франца Кафки, «перевтілення» у загрозливі форми мілітарної практики Росії супроти нашої держави, кінця якої поки що не видно у найближчій перспективі. Воєнно-теоретичною і політичною відповіддю стала «Воєнна стратегія України» 2021 р., яка «відкрила» нове покоління парадигм воєнно-політичного мислення. Головною тезою стає переконання, що захист суверенітету та зміцнення воєнної безпеки є створення «всеохоплюючої системи оборони» з інтеграцією всіх сил держави та громадянського суспільства, силових структур і добровольців, адміністративних регіонів та територіальних громад. Ми будемо доводити, що це філософія воєнної безпеки замість раніше висловлених доктринальних воєнно-політичних ідей покладання справи загальнодержавного значення на сили сектору оборони. Нове покоління суспільного життя Україна починатиме з новою парадигмою воєнно-політичного мислення, центральною ідеєю якого є перехід від сподівань на політичні важелі забезпечення оборони міжнародним співробітництвом до створення системи всеохоплюючої національної безпеки із синергетичним потенціалом українства.

Ключові слова: Воєнна доктрина України, парадигми воєнно-політичного мислення, система всеохоплюючої (тотальної) безпеки.

Mykhailo Tsiurupa

Professor Dr. in philosophical sciences,
Professor of the Department of Military training,
National University defense of Ukraine

CHANGING OF PARADIGM IN MILITARY-POLITICAL THINKING IN THE DOCTRINES AND STRATEGIES OF MILITARY SECURITY OF UKRAINE OF THE 20th AND 21st CENTURIES

Abstract: The time limits of the life of one generation are about 25-30 years, so lived in the struggle for building its own state and its armed defence, this time for Ukraine goes down in the history of the first generation of creation and attempts to comply with four military doctrines (1993-2004-2012-2015), in which our own defence course was proclaimed.

The theoretical basis of these official documents of significance were certain paradigms of military-political thinking, according to which Ukraine did not consider it a continuation of politics. The direction and principles of military policy (defence or security policy in European terminology) for modern Ukraine from the mid-20s of the XIX century, as well as 100 years ago, again came to the fore in connection with the implementation of previously abstract concepts "annexation", "occupation", "war", which allegedly did not exist for our country in recent history. But today they have been embodied or, in the image of Franz Kafka, "reincarnated" into threatening forms of Russia's military practice against our state, the end of which is not yet visible in the near future. The military-theoretical and political response was the "Military Strategy of Ukraine" in 2021, which "opened" a new generation of paradigms of military-political thinking. The main thesis is the belief that the protection of sovereignty and strengthening of military security is the military-theoretical and political response was the "Military Strategy of Ukraine" in 2021, which "opened" a new generation of paradigms of military-political thinking. The main thesis is the belief that the protection of sovereignty and strengthening of military security is the creation of a "comprehensive defence system" with the integration of all forces of the state and civil society, law enforcement agencies and volunteers, administrative regions and territorial communities.

The military-theoretical and political response was the "Military Strategy of Ukraine" in 2021, which "opened" a new generation of paradigms of military-political thinking. We will prove that this is a philosophy of military security instead of the previously expressed doctrinal military-political ideas of entrusting a matter of national importance to the forces of the defence sector. The new generation of public life Ukraine will begin with a new paradigm of military-political thinking, the central idea of which is the transition from hopes for the political levers of defence for international cooperation to the creation of a system of comprehensive national security with the synergistic potential of Ukrainianness.

Keywords: *Military doctrine of Ukraine, paradigms of military-political thinking, system of all-encompassing (total) security.*

Постановка проблеми. Незабаром Україна та її союзники у боротьбі з російською агресією, друзі та товариші по розвитку демократичних європейських стандартів життя будуть святкувати 30-річний ювілей незалежності – час життя одного покоління. За цей період у оборонній сфері були розроблені Воєнні доктрини та основи різних парадигм воєнно-політичного мислення, коли воєнна безпека покладалась на сектор безпеки і оборони, власні сили чи разом із союзниками. Новий етап розпочався із прийняттям принципово нової Стратегії «Воєнної безпеки України» 2021 року, яка заснована на новій філософії оборони, яка викликає як критику, так і незрозуміння сутності цієї філософії – інтегрувати всі сили суспільства: держави і громадянського суспільства, адміністративних одиниць і територіальних громад, професіоналів у військовій сфері та добровольців-волонтерів. Це, на наш погляд, повернення до витоків української воєнно-теоретичної думки, певна «реактивація» передбачень теоретиків «тотальної системи оборони українського суспільства», а не сподівань на зовнішню допомогу тих, чий інтерес можуть бути «спекулятивними».

Ступінь розробки проблеми. Незважаючи на незначний інтерес громадськості та наукових кіл сучасної України стосовно воєнно-доктринальних ідей у порівнянні з початком ХХ ст., коли у дискусію щодо національної воєнної доктрини воєнних теоретиків включились представники «Общества ревнителей воєнних знаній» Київського, Харківського, Чугувського відділів, склався певний пласт літератури щодо ідей М. Колодзінського створення національної воєнної доктрини та змісту сучасних стратегій. Це роботи Г. Костенка, О. Погірко, С. Лісної, О. Зайцева, представлені у списку літератури, а також коментарі до Воєнних доктрин незалежної України [9].

Виклад основного матеріалу. Якщо піти «від супротивного», як прийнято серед доказів елементарної

логіки, то слід визнати два «знакових» показники слідування нашим противником, державою-агресором, проголошених «доктринами Герасимова» 2013 р. та 2019 р. віх войовничого курсу. Мова йде щодо ведення різних модусів війн, які допомагають намірам Росії реалізувати імперські амбіції. Правда, нещодавнє оголошення частини території Північного полюсу Росією своєю власністю вже не вписується у логіку взаємин між державами, навіть елементарну.

Спершу у грудні 2013 р. у розпал «Революції гідності» у Москві було заявлено про встановлення визначених свавільно, як і положень інших доктрин РФ, пропорцій 1:4 військових і невоєнних насильницьких дій на противника (малось на увазі Україну) і цей «науковий» сценарій був реалізований при захопленні АР Крим та м. Севастополь. Ми залишаємо поза увагою болюче і дискусійне питання відносно адекватної відповіді-оборони територіальної цілісності України, обов'язок якої Конституцією 1996 р. було покладено на весь народ (ст.17.), а гарантувати цілісність держави мав Президент (ст.102).

Сьогодні, окрім важливих практичних заходів створення системи всеохоплюючої оборони, постало питання відповідних системних реакцій на екзистенційні загрози країні. Вони виразно виявились внаслідок тривалого військового конфлікту на південних і східних кордонах, ще не визначеного достеменно у міжнародно-правовому відношенні, «гібридному» у воєнно-технічному плані. Тому актуальним є завдання теоретичного осмислення цих ризиків, концептуалізація планів, намірів, стратегій в галузі оборонного будівництва.

Для розуміння логіки зміни доктринальних воєнно-політичних поглядів в Україні, обумовлених кардинальними змінами у безпековому середовищі та появою нових системних загроз, ми обрали запропоновану Томасом Куном теоретичну конструкцію,

названу ним «парадигма» та підтриману у соціально-політичних дослідженнях Р. Мертон, Е. Хамагуті, Ф. Рудича. Узагальнення підходів до теоретичних конструктів типу «парадигма», «модель», «доктрина» вдало здійснено японським мислителем Е. Хамагуті, в результаті чого ми маємо «модель запитань до фахівців і відповідей на запитання в даний історичний період».

Звернення до парадигми дає можливість охоплення у єдиній теоретичній конструкції конкретних гіпотез-відповідей на проблемні питання соціального знання, тобто мати надійний інструмент історично-наукового дослідження актуальних завдань, де важить поза особистісний характер наукового знання, колективізм груп вчених, організований скептицизм стосовно «легких шляхів» вирішення дослідницьких завдань і певна усталеність, висловлених положень.

Терміном «доктрина» ми додатково засвідчуємо усталену значущість, авторитетність фундаментальних ідей, як правило висловлених у формі документа, тому це поняття здебільшого використовується у правничих, політичних і воєнних науках.

Історизм системи поглядів, концептуальна всеохопленість підходів до оборонних питань держави та спільність науковців є принциповими засадами розуміння парадигми воєнно-політичного мислення. Зважаючи, що Воєнні доктрини України безумовно розроблялись групами вчених-аналітиків за участі представників правлячого класу, які повинні були б, окрім істини, не мати, за пропозицією Мертона, корисливих інтересів, інструментальність використання логіки змін воєнно-політичної парадигми стає очевидною.

Аналіз не багатьох робіт у цій ділянці дослідження показують кричущу некомпетентність у «компетентних аналітиків». Так, на урядовому порталі вказано, що Воєнна доктрина 2004 р., затверджена Законом України 2003 р. ???, інше джерело вказує на «Воєнну доктрину 2020 р.», хоча це були лише пропозиції Міністерства оборони. Валентин Бадрак, директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння пише: «за часів президентства Януковича Україна мала дуже пристойні і правильні документи в галузі оборонного планування, а деякі позиції в них були *вписані ідеально*» (курсив наш) [2]. Натомість, при зверненні до тексту Воєнної доктрини тих часів, а саме до офіційного документу 2012 р., знаходимо положення, що розв'язання війни на кордонах України є «малоймовірним» (?). «Малоймовірна» війна почалась вже за 1,5 роки, тому «ідеальність» можна тлумачити як протилежність матеріальному: у правників поняття «матеріальної істини» означає її правильність, те, що підтверджено. Крім того, у доктрині часів керування біглим президентом (2010-2013 рр.) небезпеки відшукувались у «внутрішніх» загрозах режиму, що нагадує сьгоднішній білоруський варіант воєнно-політичного мислення. До речі, у пропозиціях ще 2009 р. щодо прийняття воєнної доктрини Білорусі серед загроз вказувались ще й «наркотрафік, обіг наркотиків», який є явно актуальним для Колумбії, Афганістану тощо.

У попередніх публікаціях [14] ми виходили з того, що існують три принципові парадигми у сфері воєнно-політичного мислення, названих згідно імен їхніх засновників К. Клаузевіца, Гельмута Мольтке Старшого та Сунь Цзи. Перший у роботі «Про війну» в діалектичному зв'язку: політика – збройне насильство, віддавав пальму першості першому чиннику, тоді як другий (Г. Мольтке – Старший) вирішальним фактором покладав військову потугу, що сама по собі є фактором, який формує (чи «деформує») політичну лінію, поведінку держави. А 2,5 тис. років тому Сунь Цзи визнавав необхідність обережного поводження із небезпечною для обох сторін «воєнною» зброєю політики насильства та розпочав формування «стратегії не прямих дій».

Всі чотири Воєнних доктрини незалежної України об'єднувала центральна політична теза: «наша країна не вважає війну продовженням політики» при ігноруванні того, що на міжнародній арені відбувається «змагання», а політика сусідніх держав могла мати великий діапазон хитань: від «розумної» у своїй основі та добросусідської до «самогубної» чи «божевільної».

Нещодавно на економічному форумі в Європі аналітик Центру досліджень безпеки Іспанії Федеріко Азнар Фернандес-Могтесинос влучно відмітив, що глобалізація призвела до зниження рівня всезагальної безпеки, він парадоксальним чином для творців воєнних доктрин України цього століття заявив, що «війна є сфера розумного, тому політики використовують її цілераціонально [1, с. 33].

Швидше за все, вищезгадана заява України була зроблена для своєї громадськості та сусідів як гасло, а не як науковий висновок, бо війна завжди продовжує політику попередніх станів суспільства, будь то «озброєний мир», «перемир'я» чи очікування реваншу за поразку країни у попередніх збройних змаганнях.

При єдності спрямованості воєнно-політичного мислення стосовно центрального стрижня – оборонного характеру всієї мілітарної сфери із щирим бажанням уникнути звинувачень до підготовки збройних змагань із сусідніми країнами – українські воєнні доктрини проголошували мирну спрямованість, відсутність тих, хто розглядається конкретно у якості ворога, встановлювали межі оборонної достатності, за які країна ніколи не переступить, сучасною мовою висловлені сполученням «червона лінія». В цілому, ця фраза нагадує назву твору Джеймса Джонса «Тонка червона лінія» про небезпеки для людства переходу від «розумного» миру до безумства війни.

На першому етапі нашого дослідження виявлено значне коливання генеральної лінії принципових позицій українського бачення системи безпеки: від позаблокової (2012 р.) стратегії до чітко зорієнтованій на євроінтеграцію та воєнно-політичне співробітництво з НАТО (2015 р.). У політичній теорії метанаукового рівня «political science» такі зміни можна пояснити терміном «лімітрофф». Тобто політична лінія визначена прикордонним станом нашої країни на перетині комунікацій Схід – Захід, Південь – Північ, де безпекові

загрози можна очікувати із різних сторін, але гнучкість доходила до межі безпринципності.

У пошуках автентичної місцю незалежній Україні у конфліктогенному світі потрібної доктрини (стратегії) воєнної безпеки потрібно звернутись до смислового поля терміну «витоки» національної воєнно-політичної думки. Він у цій сфері означає пошук власних, притаманних історії становленню нашої держави духовних підвалин воєнно-політичного мислення так само, як за аналогією назви твору Алексіса Токвіля, у політичній царині відбувались пошуки особливостей демократії в Америці.

Ставлення до смислового поля терміну «соціальні витоки» не однозначне: наприклад, у романі французької письменниці російського походження Анни Вяземські «Горстка людей» героїня принципово відмежовується від історії родинних відносин шляхетних людей, щоб почати власну історію життя в новій країні, в нову післяреволюційну епоху [8, с.15]. Навряд це плідна ідея, адже наш час поступово, непомітно стає історією, яка не знає перерви. Академік Сергій Кримський казав з цього приводу, що минуле і сьогодення також включаються у майбутні витоки ідей.

Витоки української воєнно-політичної доктринальної думки сягають вглиб століть, починаючи з «Молитви» митрополита Іларіона XI ст., який звертався до Господа з проханням: «ворогів згони, мир затверди, язики примири...*(переклад наш)*» [10, с. 123]. Але за сотні років перебування в складі царської Росії в умовах заборон мовити, думати, спілкуватись українською, тільки на умовах анонімності, замаскованого національного характеру свідомості можна було висловити доктринальні ідеї нашої Вітчизни.

Користуючись тимчасовою демократизацією суспільного життя при проведенні буржуазних реформ 60-х років XIX ст. у Росії, анонімні автори при Київському видавництві воєнної літератури друкарні Давиденка спланували друк робіт воєнно-політичного змісту. У першій брошурі «Военноеведение. Первый опыт этой науки. Беглый очерк начальных оснований» робилася спроба висловити доктринальні погляди щодо воєнної політики і воєнної сили держави [3].

Не маючи змоги у 1871 р. відкрито висловити свої погляди на національну воєнну доктрину, київські автори проводили думку, що коли немає двох держав схожих одна на одну, то й політика та збройні сили повинні відповідати складовим характеру держави: природі, особливостям військової сили народу, політиці (це дещо нагадувало культурологічні ідеї Гердера). Не погоджуючись з К. Клаузевіцем, який абстрактно підходив до політики як до розумного в своїй основі, автори «Военноеведения» розподіляли політику на «природну», детерміновану життям народу, та «зовнішню», нав'язану ззовні, означаючи не властиву українській державі, засновану на законах європейської біржової спекуляції. Вони вважали, що нашому народу притаманна «природна», відверта – «прозора», як кажуть нині, воєнна політика. На неї впливають не стільки зовнішні ознаки держави (територія, фізичні

характеристики народу), як «органічні характеристики» – духовні сили, племінні особливості, культура і характер народу, історичний розвиток країни і т. д.

У попередніх публікаціях ми висвітлили доробок Симона Петлюри і Павла Скоропадського та можемо підсумувати: перший у революційний 1918 р. намагався закласти наукові основи організації нових збройних сил, привітав вступ до українського війська провідних фахівців з російської та інших армій, сам планував здійснити розробку воєнно-доктринальних ідей нової держави. Павло Скоропадський за нетривалий час діяльності просунувся вперед у справі створення воєнної доктрини. Восени 1918 р. ним був затверджений «Статут військової повинності», розроблена «Пояснювальна записка» до цього Статуту, в яких поєднувались воєнно-технічні та політично-доктринальні положення стосовно збройного захисту молоді країни.

Позаполітичність української армії, встановлена Статутом гетьмана Скоропадського та Військовим міністром Рогозою в «Пояснювальній записці» обґрунтовувалась висновками воєнної науки, була кроком продуманим, осмисленим, виваженим. У часи, коли на теренах України діяли війська принаймні 5-ти армій різних кольорів політичного спектру, гасло аполітичності армії мало великий сенс.

Окремі положення «Статуту військової повинності» мають актуальні ідеї доктринального характеру. Враховуючи можливі великі втрати в сучасній війні, утворювалась нова категорія «народний резерв», яка охоплювала чоловіків з військовою підготовкою у віці 38-45 років, у свою чергу, громадяни, вільні від виконання обов'язків військової служби, повинні були оплачувати воєнний податок (ст. 2 Статуту) [2, гл. 13].

Отже, у революційні роки головною воєнно-політичною настановою було намагання позбавитись тягара царського режиму імперської армії.

Варто вказати, що у «Стратегії воєнної безпеки України» 2021 р. висловлено необхідність мати «підготовлений резерв», «професійний резерв», що явно співзвучно ідеям Павла Скоропадського.

На початку 30-х років минулого століття склалась інша ситуація. По-перше, існував офіційний (радянський) та альтернативний напрямок розробки воєнних доктрин XX ст. на рівні ідеологічному та науковому. Офіційний напрямок відчував вплив з імперських часів заборони займатись воєнною доктриною: у радянські часи цей наказ був «мовчазним», тому воєнної доктрини не існувало аж до кризової ситуації 1987 р. із Варшавським пактом. Своєрідне «табу» на власне концептуальне воєнно-політичне мислення виходило із суворого контролю партократії соціалістичних країн за визначення безпекових загроз усьому табору країн.

Розробкою альтернативної воєнної доктрини займався полковник УПА Михайло Колодзінський (1902 – 1939 рр.), який за сміливість і бойову відвагу отримав прізвисько «Гусар». Відома тільки перша частина його монографії «Українська воєнна доктрина», а у цілому

теоретико-методологічна спадщина М. Колодзінського стає все більш дослідженою, з'явилися ґрунтовні роботи В. Яшана, С. Лісіної, О. Зайцева [9]. Дослідники єдині у тому, що з присутнім національним максималізмом та ідейним запалом борця з «Советами» він поширював національні інтенції збройної боротьби незалежності України до українізованих земель півдня Росії.

Сама назва праці (жанр) як «доктрина» ним трактована більш змістовно – це складова світогляду певного народу. Він розумів під доктриною філософсько-світоглядне ставлення всієї нації до війни у свій захист, її завдання «розкривати національну свідомість, сперту не лише на одній мові, звичаях чи культурі, а на тому, що нарід, як один муж, виступає до боротьби з ворогами» [11, с. 20].

+ Важливою ідеєю Колодзінського була наступна – немає двох схожих держав, тому не може бути двох співзвучних доктрин. Як бачимо, витоки цієї думки знаходимо ще у «Воєнноведенні» 1871 р.

Ця проста ідея дивним чином ніяк не затвердиться у змісті та формі воєнно-політичного мислення багатьох вітчизняних діячів, тому з самого початку столітньої історії розробки українських воєнних доктрин ми фіксуємо повтори, не критичні запозичення із російських джерел. Так, Статут Павла Скоропадського не менше, ніж на 40% тексту повторив зміст російського Статуту 1918 року.

Навіть приблизний контекст-аналіз статей Конституції України 1996 р. стосовно воєнної безпеки демонструє близькість позицій з Конституцією РФ 1993 р., але ж країни мали принципово різний характер загроз: наша країна у центрі Європи століттями виборювала право на суверенітет і добросусідство «на рівних» з іншими, тоді як імперські амбіції, месіанство «руського миру» передбачало експансію та превентивні дії щодо тих, хто не сприймав такий курс. Щоб не бути голослівним встановимо, що ст. 2 Конституції РФ вказує, що людина, її права та свободи являються найвищою соціальною цінністю», а ст. 3 Конституції України додає «життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку», ст. 3 у РФ визнає «носієм суверенітету та єдиним джерелом влади багатонаціональний народ», як і майже дослівно мовиться у ст. 5 в Україні.

Альтернативна доктрина М. Колодзінського виходила із постановки питання щодо «природи» політики держав, він справедливо вбачав у політиці західноєвропейських держав «спекулятивний характер», який, на наш погляд, відтепер втілюється в обережну підтримку України на тлі ще більш обережного спротиву російській агресії та окупації Криму. Слово «щирий» вживане М. Колодзінським у смислі «справжній», дійсний, не прихований.

У передмові до виданої у 2019 р. книги «Воєнна доктрина українських націоналістів» знаменно сказано, що «думки Колодзінського в майбутньому вимагатимуть реалізації, а українська нація до їх здійснення щораз більше наближується» [11]

Отже, нам вказано шлях «реактивації» філософських і політичних ідей українських вчених, аматорів-патріотів стосовно побудови системи воєнної безпеки. Якщо піддавати ретельному, лінгвістичному та ідейно-політичному аналізу зміни парадигми воєнно-політичного мислення у аспекті фундаментальних ідей: загрози, сценарії відповідей, принципи оборони у доктринах 1993 – 2004 – 2012 – 2015 рр. та «Стратегії воєнної безпеки України» 2021 р, то слід зважати на методологічно вагому думку Г. Ляйбніца стосовно того, що легше знаходиться схоже, ніж відмінне.

Отже, доволі легко визнати спільну миролюбну, оборонну спрямованість, відсутність тез щодо «превентивних дій» по відношенню до сусідів, «захисту осіб та груп поза межами території», тобто все те, що характеризує «не агресивну державу» за словами американського воєнного соціолога Чарльза Москоса.

При цьому перша офіційна Воєнна доктрина незалежної України 1993 р. носила явно виражений декларативний характер позбавлення від радянського минулого. У спадок було отримано третій у світі ядерний потенціал та «урочиста відмова» від нього стала прологом до Будапештського меморандуму 1994 р. із наївною думкою покладення власної безпеки на турботи інших країн. Дивним чином не бралось до уваги запеклість збройних конфліктів «країн-родичів» на Балканах 1992-1993 рр. із сумнозвісною різаниною мусульман у Сребрениці, де українські миротворці чудом і мужністю врятували тисячі молодих чоловіків.

У доктринах XIX ст. до початку російської агресії увага була приділена воєнно-політичним і воєннотехнічним засобам забезпечення безпеки держави, що цілком вкладалось у генеральну лінію еволюції української політики від «романтичного» до «прагматичного» етапу, а у воєнній політиці від етапу заперечення війни та відмови від ядерної зброї до визначення воєнних аспектів зміцнення безпеки [4; 5; 6].

Доктрини України носили підкреслено оборонний характер, бо наша держава не вбачала у будь-якій конкретній державі свого противника. Водночас у доктрині не заперечувалась наявність потенційної та реальної загрози і ризиків, причому як зовнішніх, так і внутрішніх для безпеки держави. Найбільш глибоким джерелом таких загроз вважається політична – послідовна недружня політика однієї держави або групи держав, або ж внутрішньополітична напруга та загрози дії сепаратистських і екстремістських сил (2012).

Але бажане за дійсне видавалось у положеннях доктрини 2012 року: було знайдено начебто позитивні зміни у воєнно-політичній обстановці, що, мовляв, зменшує потенціал небезпек: реформування збройної організації держав у бік їхнього кількісного скорочення, розвиток систем колективної безпеки; зміцнення довіри та поширення міжнародного співробітництва у воєнній сфері; зниження ризику розв'язання широкомасштабної війни, перш за все, ядерної.

Відзначалось, що головною ознакою воєнно-політичної обстановки є зміцнення довіри та поширення міжнародного співробітництва, хоча знов-таки, на

Близькому Сході проводились масштабні війни в Іраку та Афганістані, Ємені, але увага була зосереджена на геополітичних факторах: нові центри інтересів потужних країн, посилення суперечностей світових держав і регіональних лідерів щодо поділу сфер впливу.

Наголошено, що політика позаблоковості є важливим фактором зниження напруженості. Вона вперше була заявлена у Декларації про державний суверенітет України та не знайшла політично-правового закріплення у доктринах 1993 р., 2004 р., бо поточний політичний курс держави засновувався на планах входження у євроатлантичні оборонні структури. Так, у редакції 2004 р. мовилось про «активізацію євроатлантичної інтеграції України» (р. 2, п. 16), про «розвиток військово-політичного партнерства з НАТО і ЄС» (р. 2, п. 10).

У доктринах 1993 р. і 2004 р. питанням ядерної зброї, якою володіла Україна, була приділена значна увага, а надалі у зв'язку з ядерним роззброєнням та передачі збагаченого урану, який використовувався здебільшого в наукових цілях, центр уваги змістився до проблем гарантій безпеки та політико-дипломатичних важелів.

Режим Януковича, побоюючись внутрішніх протестних форм заперечення проросійського курсу, вважав необхідним переключити увагу на внутрішньополітичні чинники, які становлять загрози воєнній безпеці держави. Це «протиправна діяльність екстремістських сепаратистських релігійних організацій» [5], щодо яких автор й донині нічого не може додати. Отакі були положення «прописані ідеально», як пише наш опонент.

Зрештою було зроблено докорінним чином хибний висновок, що «війна малоімовірна», цей термін був замінений на поняття «воєнний конфлікт», що дезорієнтувало громадськість.

У розпал бойовищ на Сході України прийнята Воєнна доктрина 2015 р. чітко вказала, що «на сьогодні Україна вважає Росію воєнним противником» (п. 28), надала тлумачення основним термінам сфери безпеки і оборони (п. 4) та спрямувала країну на євроатлантичне військової співробітництво [13]. Її дія завершилась з прийняттям «Стратегії воєнної безпеки 2021 року», як це й було передбачено «Стратегією національної безпеки» 2018 р., однак її значення не вичерпано терміном існування: нарешті було чітко вказано на воєнного противника, рішуче заперечувалось «позаблоковість», що є постійним подразником путінського режиму, продуманий шлях входження у самий потужний (29 держав) воєнно-політичний союз.

Відтепер реалістичне ставлення до проблем безпеки втілюється у філософію національної безпеки, у якій, зокрема, використані досягнення сучасної методології – стосовно складових системи оборони використано термін «синергія», який позначає сукупний потенціал обороноздатності нашої країни більший, ніж арифметична складова окремо взятих сил держави, оборонного сектору та громадянського суспільства, волонтерів.

Нарешті справа воєнної безпеки стає, згідно замислу авторів цієї парадигми воєнно-політичного мислення, справою не тільки сектору безпеки і оборони, але й сил громадянського суспільства, підготовленого резерву та територіальних громад.

За три місяці після прийняття цього важливого документу вже розгорілись суперечки та побоювання щодо підготовки підрозділів «територіальної оборони», зокрема, обов'язкової служби у військовому резерві, але для нас головне – повернення до фундаментальних положень «Української воєнної доктрини» полум'яного патріота Михайла Колодзінського стосовно «тотальної участі» українства у справі захисту своєї вибореної незалежності.

Деяким дисонансом, правда, стало положення Стратегії 2021 року, що Україна значно поступається економічною та воєнною потугою своєму ворогові – РФ та їй складно тримати паритет сил, що, на наш погляд, не враховує моральні сили українського народу, бо з нами Бог і Правда. Нашим західним партнерам, у свою чергу, можливо, не сподобається рішуче переконання М. Колодзінського, що українці не відмовляються від чужої помочі, але вона зменшує власні сили пропорційно розміру наданої допомоги зі сторони. Недарма Стратегія 2021 р. наголошує на «синергії» всіх сил держави і громадянського суспільства, професійних воєнків, волонтерів, добровольців.

Висновок. Воєнна безпека нових незалежних держав завжди є першозначущою справою, бо минуле чіпляється за здобуту свободу та суверенітет молодих країн. За 30 років нашої країни було прийнято 4 воєнно-політичних офіційних документи – Воєнні доктрини 1993-2004-2012-2015 рр., які проголосили миролюбний оборонний курс. Відтепер потрібна зрозуміла громадськості, всьому народові, громадянському суспільству стратегічна програма побудови «системи всеохоплюючої оборони», в якій інтегровані всі сили суспільства.

1. Federico Aznar Fernandes-Montesinos. We need to be prepared to live with lower level of security. *The Ukrainian Week*. 2019. № 10. Pp. 34–36.

2. Бадрак В. Нова воєнна доктрина. Яку стратегію оборони реалізовуватиме Україна. URL: https://lb.ua/news/2021/03/29/480990_nova_voienna_doktrina_yaku_strategiyu.html

3. Военноеведение. Первый опыт этой науки. Беглый очерк начальных оснований. СПб, 1871.

4. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 15 черв. 2004 р. № 648/2004 . К.: МО України, 2004.

5. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 15 черв. 2004 р. № 648/2004 (в ред. Указу Президента України від 8 черв. 2012 р. № 390/2012). К.: МО України, 2012.

6. Воєнна доктрина України: Указ Президента України № 555 2015 року. К.: МО України, 2015.

7. Воєнна доктрина українських націоналістів. К.: Основа, 2019. 288 с.

8. Вяземські А. Горстка людей. Пер. с франц. Н. Хотинской. М.: Текст, 2001. 240 с.

9. Зайцев О. Воєнна доктрина Михайла Колодзінського. URL: <https://uamoderna.com/images/archiv/2013-20/Zaitsev.pdf>
10. Златоструй. Древняя Русь. X-XIII вв. М., 1990.
11. Колодзінський М. Українська воєнна доктрина. Торонто, 1957. 40 с.
12. Погірко О. Концептуальні засади нової Воєнної доктрини. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 72–79.
13. Стратегія Воєнної безпеки України. Затверджена Указом Президента України 25 березня 2021 року № 121.
14. Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи загальної та воєнної політології. К.: Кондор, 2013. 528 с.

References

1. Federico Aznar Fernandez-Montesinos (2019). We need to be prepared to live with lower level of security. *The Ukrainian Week*. № 10. 34–36.
2. Badrak V. (2021). *Nova voienna doktryna. Yaku stratehiu oborony realizovuvatyme Ukraina* [A new military doctrine. What defense strategy will Ukraine implement?]. URL: lb.ua/news/2021/03/29/480990_nova_voienna_doktryna_ya_ku_strategiyu.html (in Ukrainian).
3. Voennovedenye. *Pervyj opyt etoj nauky. Behlyj ocherk nachal'nykh osnovanyj* (1871). [Military science. The first experience of this science. A quick sketch of the initial foundations]. St. Petersburg. (in Russian).
4. *Voienna doktryna Ukrainy* (2012). [Military doctrine of Ukraine]: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 15 cherv. 2004 r. № 648/2004 (v red. Ukazu Prezidenta Ukrainy vid 8 cherv. 2012 r. № 390/2012). Kyiv: MO Ukrainy. (in Ukrainian).
5. *Voienna doktryna Ukrainy* (2004). [Military doctrine of Ukraine]: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 15 cherv. 2004 r. № 648/2004. Kyiv: MO Ukrainy. (in Ukrainian).

6. *Voienna doktryna Ukrainy* (2015). [Military doctrine of Ukraine]: Zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrainy № 555 2015 roku. Kyiv: MO Ukrainy. (in Ukrainian).
7. *Voienna doktryna ukrains'kykh natsionalistiv* (2019). [The military doctrine of Ukrainian nationalists]. Kyiv: Osнова. 288 s. (in Ukrainian).
8. Viazemsky Anna. (2001). *Horstka liudej* [A handful of people] Per. s frants. N. Khotynskoj. Moscow: Tekst. 240 s. (in Russian).
9. Zajtsev O. *Voienna doktryna Mykhajla Kolodzinskoho* [Mikhail Kolodzinsky's military doctrine]. URL: <https://uamoderna.com/images/archiv/2013-20/Zaitsev.pdf> (in Ukrainian).
10. *Zlatostruj. Drevniaia Rus' X-XIII vv.* (1990). [Zlatostroy. Ancient Russia. X-XIII centuries]. Moscow. (in Russian).
11. Kolodzinsk'kyj M. (1957). *Ukrains'ka voienna doktryna* [Ukrainian military doctrine]. Торонто. 40 s. (in Ukrainian).
12. Pohibko O. (2013). *Kontseptual'ni zasady novoi Voiennoi doktryny* [Conceptual foundations of the new Military Doctrine]. *Yurydychnyj visnyk*. № 3. 72–79. (in Ukrainian).
13. *Stratehiia Voiennoi bezpeky Ukrainy* (2021). [Military Security Strategy of Ukraine] Zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrainy 25 bereznia 2021 roku № 121. (in Ukrainian).
14. Tsiurupa M.V., Yasynska V.S. (2013). *Osnovy zahal'noi ta voiennoi politolohii* [Fundamentals of general and military-political science]. Kyiv: Kondor. 528 p. (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.28.20>
УДК 327.58(=161.2)(1-87)

Юлія Шахно

здобувачка кафедри управління та євроінтеграції
НПУ ім. М. П. Драгоманова,
вчителька історії Криворізької гімназії № 95
Криворізької міської ради

ORCID: 0000-0001-5036-8258
Email: shahnojulija@ukr.net

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МІГРАНТА ЯК ОСНОВА СУЧАСНИХ АНТИ/МІГРАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ

Анотація. У статті представлені результати дослідження ціннісних детермінант міграційних процесів. Авторкою наголошується, що вся історія людства є ілюстрацією періодичного зростання або зниження його мобільності. У сучасних умовах зміни усталеного розуміння простору і часу та пандемічних викликів, перед науковцями постає проблема переосмислення даного явища. Зокрема, на нашу думку, особливої уваги потребує аксіологічна детермінація міграційних процесів як одна зі стратегій мікрорівневої (родинної), групової, суспільної взаємодії, що може носити позитивний чи негативний характер.

Створення концепту «аксіологічна карта мігранта» реалізовувалось посередництвом засобів картографування: меридіональної та горизонтальної системи координат, що презентують групі й індивідуальні модуси цінностей. Теоретичне обґрунтування теми дослідження здійснювалось відповідно до наступних принципів: беззаперечності структурної організації цінностей та індивідуалізованих варіантів їх ієрархії; залежності екзистенційного варіанту аксіологічної карти від рівня свободи емігранта, який